

5. Яненко А.С. Тульчинський округовий краєзнавчий музей в контексті музейної археології Радянської України (1920 ті рр.) / А.С. Яненко // Археологія: Спадок віків: Матеріали Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – К., 2011. – С. 247-251.
6. Рекрут В.П. Музеєзнавська діяльність Іпполита Зборовського у 1902-1909 роках / В.П. Рекрут // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. – Т. 18: Матеріали круглого столу «Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі». 22 жовтня 2011 року. – С. 183-196.
7. Інститут рукописів Нац. біб-ки України ім. В. Вернадського (ІР НБУВ). – Ф. XXXI. – Спр. 1418. – 6 арк.
8. Державний архів Вінницької області (ДАВіО) – Ф.Р-483. – Оп. 1. – Спр. 1214. – 42 арк.
9. Науковий архів Інституту археології НАН України (НА ІА НАНУ). – Ф.-ВУАК. – Спр. 168. – 64 арк.
10. НА ІА НАНУ. – Ф.-ВУАК. – Спр. 32. – 198 арк.
11. Зборовський І.Ч. Вимерла фавна Тульчинщини в рештках її в Окр. Краєзнавчому музеї / І.Ч. Зборовський // Тульчинщина (краєзнавчий збірник). Цикль 1-ий. Природа Тульчинщини / Під загальною редакцією К.Л. Журавля. – Тульчин, 1929. – С. 113-115.
12. Прокопчук В.С. Життєвий подвиг Іполита Зборовського / В.С. Прокопчук // Споживча кооперація Поділля: через століття до майбутнього: виступи та доповіді Міжнародної науково-практичної конференції, 27-28 травня 9010 р. – Вінниця: ВКІ, 2010. – 460 с.
13. Зельдович Гр. Краєзнавче Товариство в Тульчині / Гр. Зельдович // Червоний край, 1927. – № 43.
14. НА ІА НАНУ. – Ф.-ВУАК. – Спр. 330. – 132 арк.
15. ДАВіО. – Ф.Р-847. – Оп. 1. – Спр. 53. – 586 арк.
16. ДАВіО. – Ф.Р-6023. – Оп. 4. – Спр. 20751. – 98 арк.
17. НА ІА НАНУ. – Ф.-ВУАК. – Спр. 202/18. – 6 арк.
18. Центр. державний архів органів влади та управління України (ЦДАВО України). – Ф. 166. – Оп.6. – Спр. 2599. – 22 арк.
19. НА ІА НАНУ. – Ф. 3 (С. Гамченка). – Спр. 90. – 30 арк.
20. НА ІА НАНУ. – Ф.-ВУАК. – Спр. 309/7. – 133 арк.

Рекрут В.Ф. ТУЛЬЧИНСКИЙ ПЕРИОД МУЗЕЕВЕДЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ЗБОРОВСКОГО

Анализируется деятельность Ипполита Чеславовича Зборовского на должности заведующего Тульчинского окружного краеведческого музея в 1927-1929 годах.

Ключевые слова: Ипполит Зборовский, Тульчинское окружное краеведческое товарищество, краеведческий музей, археологические исследования, публикации.

Rekrut V.P. THE TULCHYNSKIY PERIOD OF MUSEOLOGY ACTIVITY OF I.ZBOROVSKIY

The article analyses the activity of IpolytZborovskiy on the position of the Head of TulchynRegionalMuseum during 1927-1929.

Key words: IpolytZborovskiy, TulchynRegionalMuseum, archaeological research, publications.

УДК 94 (477.43)»1918»

А.А. Трембіцький, А.М. Трембіцький ГРОМАДСЬКО-ПРОСВІТНИЦЬКА ТА ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ СТАХОВСЬКОГО (1879-1948)

У статті розкрито маловідомі аспекти життєвих шляхів, державницької, суспільно-просвітницької і лікарської діяльності першого голови Проскурівської повітової земської управи (березень – травень 1917) і комісара Подільської губернії (травень 1917 – січень 1919), першого голови дипломатичної місії УНР у Великій Британії – Миколи Стаховського.

Ключові слова: лікар, голова Проскурівської повітової земської управи, комісар Подільської губернії, дипломат, Микола Стаховський, Проскурів, Вінниця, еміграція

Життєві шляхи, суспільно-державницька і професійна діяльність відомого лікаря, дипломата, громадсько-політичного діяча, першого голови Проскурівської повітової земської управи (березень-травень 1917 р.) Миколи Стаховського знайшли часткове своє відображення у працях українських науковців з української діаспори ще в 50–60-х рр. ХХ ст. Зокрема у спогадах Н. Дорошенко-Савченко «Початки національної революції на Проскурівщині» (Нью-Йорк, 1955) [1; 2; 3], висвітлено участь національно свідомого українця військового лікаря Миколи Стаховського у становленні української справи на Проскурівщині в 1917 р. [1], розкрито деякі аспекти участі Української громади у виборах Проскурівської повітової земської

управи [2], а також показано процес його вибрання головою повітової Управи [3]. Останнім рокам життя і діяльності присвячені спогади відомого українського письменника Є. Маланюка «Тут спить історія, як моші, і все здається: ось воскресне...» (Прага) [4]. Певні відомості про Миколу Стаховського подано в статтях-газлах «Енциклопедії Українознавства» [6; 6].

Проте найбільш значимим для висвітлення його життя і діяльності стали спогади колишнього його соратника по національному державницькому і громадсько-політичному житті на Проскурівщині подолянина Івана Розгона «Д-р Микола Стаховський» опубліковані у «Лікарському віснику» (Нью-Йорк, 1965) [7], які дають можливість сучасним дослідникам хоча б частково відтворити біографічні аспекти, професійну лікарську і суспільно-політичну і дипломатичну діяльність цього патріота-українця.

На теренах України постать Миколи Стаховського залишалася майже невідомою аж до початку ХХІ ст., адже радянська влада проголосила його «зрадником», «петлюрівцем» і його ім'я намагалася повністю викреслити з народної пам'яті й української історії. Лише в незалежній Україні короткі фрагментарні розвідки-згадки про нього подали українські дослідники О. Кучик (2008) [8] та А. Трембіцький (2011) [9; 10], А. А. і А. М. Трембіцькі (2012) [11], а також енциклопедичні [12] та інші видання [13].

Український громадсько-політичний діяч, дипломат і лікар Микола Ананійович Стаховський народився 22 травня 1879 р. у селі Стетківці на Волині (нині Чуднівський район Житомирської області – авт.) [6, с. 3042; 7; 12; 13] в багатодітній родині парафіяльного священика. Де окрім Миколи було ще троє дітей – син Костянтин (1882-1959) і дві доньки: Анастасія (лікарка, померла від нещасливого висадку, отруїлася морфіном) і Ганна (вчителька, померла від туберкульозу). Важливо зауважити, що Микола впродовж усього свого життя дуже любив брата і сестер, підтримував їх морально і матеріально, опікувався ними до дрібниць. Дід його Харитон Стаховський (1809-1886) і батько Ананій Стаховський (1849-1919) народилися і померли в Стетківцях, де все своє життя були парохами. Це були кращі представники української гілки роду Стаховських, що походив із старого зрусифікованого польського роду, представники якого в ХVІ – ХVІІІ ст. займали визначне становище при королях та князях польських і були добре відомі в Україні, як служителі Православної Церкви. Крім того, російський письменник М. Лесков у «Сибірських картинах з ХVІІІ ст.» писав, що від 1721 р. і до 7 березня 1740 р. сибірським митрополитом був українець, чернігівський архієрей Антоній Стаховський. А в польському гербовнику Касира Несієцького (1841) вказано: «Стаховський гарбу Огончик, стародавня родина у воєводстві Мстиславським та Вітебським». Бабуся, дружина діда Ольга (з роду Білевичів), і його мати Олена (з роду Ящинських) (1859-1933), походили із старого князівського роду Глинських, що вів свою родословну від Великого князівства Литовського [7].

Два покоління Стаховських багато причинилися до піднесення культурного рівня свого села. В їх домі завжди панувала тільки українська мова, дуже ревно плекалася українська музика і народна пісня, адже о. Харитон і о. Ананій мали чудовий голос, правили служби Божі, співаючи їх. Вони систематично, за участю членів своєї родини, гостей (рідного брата матері, професора хірургічної анатомії Варшавського університету Семена Ящинського та його приятеля П. Майбороди, обидва ще за студентських часів були хористами у Варшавській опері), інтелігенції села і звичайних селян, влаштовували імпровізовані, а нерідко й спеціально організовані концерти, особливо в літню пору, за що селяни дуже любили всю родину Стаховських, особливо о. Ананія. Натомість, вони часто мали клопоти, особливо о. Ананій, від свого духовного начальства, відомого чорносотенця єпископа Антонія. Ось у такому родинному і громадському середовищі пройшли дитячі роки Миколи Стаховського. Початкову освіту він отримав у рідному селі, а пізніше, порушивши 100-літню родину традицію, вступив у 1893 р., не до духовної семінарії, а до Житомирської гімназії, яку блискуче закінчив у 1901 р. [7].

Ще будучи гімназистом, він вирізнявся надзвичайними молодечими пустощами та витівками. А закінчивши гімназію, вступив за порадою рідного брата матері Семена Ящинського на медичний факультет Варшавського університету, який закінчив «Сумма кум лявде» в 1904 р. [6, с. 3042; 7; 12; 13], захистивши перед тим дисертацію на тему «Аркус воляріс профундус і його аномалії». Успішне закінчення університету і здобуття медичного докторського титулу відкривало йому дорогу до наукової кар'єри [7].

Але він повертається «на рідну Волинь, до свого народу, бо там він мусів бути...». Тут він, обладнавши в одній з кімнат батьківського дому приймальню, розпочав перші кроки своєї медичної практики, надавав першу допомогу не лише місцевим селянам, але й мешканцям навколишніх сіл. В своїй практиці він вперше спробував поєднувати модерну медицину з народним замовлянням чи нашіптуванням, застосовував справжні методи фізіотерапії та народної медицини, знаючи її вагу і значення в тих умовах. Але Миколу Стаховського тягнуло до громадської і наукової праці, до більших центрів, де були зосереджені наукові установи і науковці найвищої кваліфікації. Тому вже невдовзі він виїхав до Києва, де удосконалювався в хірургії у тогочасного відомого Козловського, що «був незвичайно строгий і педантичний. Він заставляв всіх своїх асистентів перед кожною операцією годину мити руки. Після того, він сам платиновою голкою проходив у них під нігтями і робив бактеріологічні посіви. Якщо після цього виростала будь-яка культура, то відповідному асистентові на тиждень заборонявся вступ до операційної зали». У Києві М. Стаховський багато працював над своїм удосконаленням, оперував, студіював найновіші праці з хірургії та імунології. Тут він познайомився цей період припадає його зустріч з визначним імунологом і мікробіологом І. Мечніковим, під впливом якого зацікавився проблемами імунології, почав вивчати окремі проблеми цієї на той час дуже модної науки, виконав декілька наукових експериментальних праць з фагоцитози. Крім того, він увійшов у громадське життя, став членом Товариства українських поступовців і Київської української громади, брав участь у всіх організованих ними громадсько-політичних заходах, приятелював з багатьма очільниками українського культурно-політичного відродження [7].

Під час російсько-японської війни 1904-1905 рр. зголосився на працю до Червоного Хреста і виїхав на Далекий Схід до Мукдену (нині Шеньян) у Маньчжурії [7; 12; 13]. Тут, на багатющому хірургічному матеріалі вдосконалював свою хірургічну техніку і вперше застосовував свою методу лікування кістяних ран заливанням їх стерильним теплим вазеліном, яку значно пізніше застосували відомі лікарі Опп і Ольбі для лікування остеомієлітів [7].

Повернувшись у 1905 р. з війни, М. Стаховський мав добру нагоду розпочати підготовку до професорської діяльності з хірургії у Київському університеті, але цьому перешкодила участь у національно-політичному русі. Він з однодумцями в 1906 р. розпочав видавати орган Української соціал-демократичної робітничої партії – газету «Боротьба» [6, с. 3042; 7; 12; 13], в якій свій «політичний еляборат» видрукував В. Винниченко, а потім і М. Стаховський подав гостру статтю проти існуючого режиму. Невдовзі його звинуватили в «спробі повалити існуючий режим», за що йому загрожувало 7-9 років ув'язнення і він, за порадою друзів, терміново виїхав до Франції, одержавши за сприяння Житомирського губернатора закордонний паспорт. Це було дуже доречно, адже вже за декілька днів волинський губернатор і місцева поліція отримали наказ про його негайний арешт [7].

Перебравшись до Парижа, М. Стаховський скориставшись такою доброю нагодою, продовжив своє удосконалення як лікар [6, с. 3042; 7; 12; 13], вивчав урологію у славнозвісного Альбарана, загальну хірургію у Кастекса та Себільо, а також відвідував лекції інших найбільш відомих світочів медичного світу Франції. Після лекції відомого отоларинголога Марселя Лермує він невдовзі став його учнем, а згодом його асистентом у шпиталі св. Антонія, де набув не тільки потрібної досконалості в цьому фахові, але й увійшов у коло медиків-науковців і перед ним відкривалися широкі обрії майбутнього. Але його постійно турбувало питання чи вибрати шлях «вічного емігранта», або повернутися до свого народу. І він, 15 січня 1908 р., залишає роботу в шпиталі й повертається в Україну [7].

Приїхавши до Вінниці, він зголошується до прокурора і 25 серпня 1908 р. він отримав один рік ув'язнення за «спробу повалити існуючий режим» у 1906 р. Вирок виявився дуже «милостивий», як на умови тодішньої дійсності в Російській імперії, значну роль у цьому відіграли такі обставини, як: віддання себе з власної волі до рук «правосуддя»; задавленість справи з видаванням газети «Боротьба»; приятельські відносини далекої родички Стаховських, української громадсько-педагогічної діячки, директора Першої Київської приватної жіночої гімназії Олександри Дучинської з Іваном Щегловітовим, міністром юстиції Росії; використання всього «арсеналу» знайомств і протекцій з боку українського національно свідомого громадянства; популярність його як лікаря у Вінниці [7].

Опинившись у в'язниці, М. Стаховський і тут скоро знайшов можливість застосувати своє знання і професійний досвід для набуття нового досвіду і полегшення умов в'язничного життя.

Начальник в'язниці, враховуючи його популярність як лікаря, намагався якнайкраще влаштувати умови життя «почесного» в'язня: відповідно облаштував в'язничну камеру; дозволив харчуватися з місцевого шпиталю, де директором був приятель Стаховського, Людвіг Маліновський, який щодня радо доставляв «передачу». Згодом було дозволено тримати необхідне лікарське приладдя та матеріали для надання першої допомоги, спочатку в'язням, а невдовзі і пацієнтам із міста. Одним з перших до нього звернувся сам прокурор з «хворобою носа», М. Стаховський виявив у нього сифіліс і порадив йому виїхати для лікування до Варшави, надавши відповідні поради до кого конкретно звернутися, щоб уникнути розголосу. Після цього містом дуже швидко розійшлася чутка, що відомий лікар, з «закордонними дипломами», сидить у в'язниці і місцеві мешканці, здебільшого жида, отримавши відповідні дозволи, досить швидко знайшли дорогу до нього у в'язницю. Вже дуже скоро в'язницю облягали хворі, що домагалися прийому лікарем–в'язнем, що навчався закордоном. Так, у в'язниці М. Стаховський надавав лікарську допомогу, за це не тільки він, але й адміністрація в'язниці, отримували відповідну нагороду [7].

Але все це створювало певні проблеми для лікаря–в'язня, адміністрації в'язниці, владних інституцій і губернатора. А вже відбування ним покарання у в'язниці перетворювалося на «демонстрацію проти влади», а з іншого боку чиновники і члени їхніх сімей також хворіли і потребували допомоги такого кваліфікованого лікаря, як М. Стаховський. Тому маршалок місцевих дворян, вінницький губернатор Айлер, за порадою директора місцевого шпиталю Л. Маліновського, і враховуючи те, що у в'язниці виникла епідемія тифу, від якого помер начальник в'язниці, вирішив змінити місце відбування покарання. Таким чином він просидів у в'язниці рівно сто днів, а решту терміну відбував у земській лікарні, де для нього обладнали спеціальне приміщення для «відбування кари», в якому лікар–в'язень приймав давніх і нових пацієнтів. На початку 1909 р. сталася дуже важлива подія у житті Миколи Стаховського, до нього звернулася з хворим вухом молода дівчина Стела Стефанія фон Кірштейн, литовського походження, що згодом стала його дружиною і вірною подругою на все життя [7].

Відбувши покарання, він облаштував свій «офіс» («приймний кабінет») у найменшій маленькій кімнаті в заїжджому дворі у Вінниці, розмістив оголошення у вікні і на вхідних дверях, зробив офіційні візити всім колегам–лікарям міста, зокрема, відвідав свого приятеля Л. Маліновського, психіатра Сохацького, педіатра Новинського, Аралова, Зозулинського та інших. Всі вони віднеслися до нього дуже сердечно і навіть співчутливо, радо вітали нового колегу і навіть підбадьорювали, що, мовляв «ця трійця (вухо-горло-ніс – авт.) вивезе». Лише поляк Вілінський, що практикував в ларингології, відраджував і умовляв не братися за таке непевне діло, адже всі «хворі з вашого фаху їдуть лікуватися до Києва або до Одеси» і тому радив «краще не починайте, а вертайтеся до Києва» [7].

Але М. Стаховський залишився у Вінниці і впродовж 1909-1914 рр. займався медичною практикою [6, с. 3042; 12; 13], приймаючи своїх пацієнтів, яких мав стільки, що за короткий період часу – перейшов до так званого дому Толстого, в якому зайняв цілий перший поверх. Тут він ординував і мешкав з родиною, тут у нього 22 січня 1912 р. родився син Лев, що продовжив батьківську ларингологічну школу. Невдовзі М. Стаховський придбав «у власність великий сад в центрі міста, на вулиці Ролле, напроти міського театру і в ньому побудував за проектом відомого мистця Василя Кричевського двоповерховий будинок в українському стилі», де увесь нижній поверх був пристосований для амбулаторного прийому хворих, а у верхньому розмістилася родина та кабінет-бібліотека. Успіх лікаря М. Стаховського перевищив усі сподіванки, пацієнтів місцевих, з далеких сіл і містечок, бувало так багато, що вони змушені були очікувати прийому в садку перед будинком, де для них були поставлені спеціальні лавки. Крім того, для допомоги він найняв «кваліфікованого санітара» і «лікарського помічника (фельдшера) Ерліха», адже приходилося часто оперувати – видаляти аденоїди, які М. Стаховський вважав «причиною поганого розвитку дітей, причиною бронхітів, шлункових катарів, втрати апетиту, млявості, тубарних катарів з евентуальним запаленням середнього вуха». Проте мигдалики оперував дуже рідко, адже вони, на його переконання, були «органами оборони від інфекцій, своєрідним фільтром, який звогчує вдихуване повітря і разом з слизовою оболонкою носа затримує бактерії та інші заражені частини повітря». Пізніше, в похилому віці він говорив своєму синові Леву, також ларингологіві: «Я переконаний, що операції мигдаликів є операцією переважно комерційною. Я особисто бачив від неї більше шкоди для пацієнта, як користі» [7].

Характерною особливістю першорядного фахівця, лікаря вузької спеціалізації, Миколи Стаховського було те, що він – розмовляв лише українською мовою, що сприяло його популярності серед селян і свідомої української інтелігенції; мав палку вдачу, з повною щирістю і справжнім сердечним співчуттям переймався кожним, хто потребував матеріальної чи моральної підтримки; був блискучим співбесідником, а завдяки великій ерудиції, завжди вмів захоплююче промовляти, чи розмовляти на будь-яку тему і на любому рівні. Добре розумівся на інтересах селян, вів бесіди з інтелігенцією на політичні теми бідного часу, а з свідомими українцями – на теми визвольної справи українського народу, що все разом робило «з нього визначну постать в тодішньому суспільстві». Адже ніколи не приховував своїх думок, всім говорив відверто те, що думав. Кожну нову людину, не зважаючи ні на її минуле ні теперішнє становище, зустрічав «з розпростертими обіймами», хоча мав з того приводу прикрі розчарування, адже ці «першо-зустрічні» особи часто виявлялися невартими його уваги. В «таких випадках вірною підпорою в його стосунках до непевних людей» була його більш стримана і розсудлива дружина [7].

Перша світова війна мала величезний вплив на життя країни і на життя окремих родин. В 1914 р. лікар М. Стаховський призвали до війська і призначили до шпиталю Червоного Хреста в Любліні (Польща). Згодом шпиталь перевели до Проскурова (нині Хмельницький – авт.) і розмістили у військових касарнях за містом. У вільний від праці час він приймав пацієнтів у місті, де влаштував прийомний «кабінет» лікаря-ларинголога [6, с. 3042; 7; 12; 13]. Дуже швидко вістка про «свого» лікаря, адже він розмовляв українською мовою, розійшлася по повіту, і до нього почали привозити хворих з усього повіту і навіть із Волині. Зокрема до нього своїх дітей привозив о. Тимофій Туркало (батько відомої малярки-графіки Євгенії Туркало-Розгін і тесть відомого вченого-біолога Івана Розгона – авт.), з Немиринець (нині Городецький район – авт.), а це майже 45 км від міста. Періодично навідувався до своєї родини у Вінниці, або дружина з сином приїжджали до Проскурова [7], з його 47 тис. мешканцями, з яких «більш як половина були жиди», а українці, яких тут було найменше і які «здебільша були робітники або дрібні урядовці, вчителі тощо»... [1].

Невдовзі він познайомився з місцевими українськими діячами Проскурівщини, що «була найменш національно-освідомлена. В цілому повіті, в самому місті і на периферії було всього кілька національно-свідомих українців» [14], серед них такі пізніше відомі українські суспільно-політичні діячі Визвольних змагань українського народу (1917-1921), як лікар земської лікарні Пантелеймон Блонський [7; 14], Трохим Верхола [1; 15; 16; 17], просвітянка Наталія Дорошенко-Савченко [1; 9], Іван Розгін [1; 18; 19], залізничник Кость Місевич [1; 7; 20], два чи три священики [14], декілька урядовців місцевого земства, учителів, у т. ч. Осецька [7; 14], кооператорів, у т. ч. Ф. Кот, [7] і галичанин, що знаходився «під наглядом поліції», у т. ч. Василь Мудрий, Проскурівський повітовий комісар освіти за Директорії УНР [14]. Всі вони після революції 1917 р. брали активну участь у національному житті краю, зокрема «в такому специфічному середовищі, як Проскурів та його повіт». Адже саме Поділля, і «зокрема Проскурівщина, були у винятковому становищі, з огляду саме на колишню приналежність до Польщі. Тут жандармське око було пильніше, ніж деінде, особливо під час Першої світової війни... населення довго не мало права голосу і цілком залежало від державної адміністрації. До того ж на Поділлі діяв розпорядок про «обрусеніє краю» [1]. Але, як показали подальші події 1917-1921 рр. «українська народна стихія ніде на Україні не завмерла, навіть в так пильно береженій царським режимом Подільській землі. Вона була лише приглушена, загнана під пресією й заборонами царату. Коли ж вдарив дзвін волі, українським діячам легко було відкрити очі засліпленим землякам». Підтвердженням цьому стали перші вибори до Повітової земської управи в Проскурові [3].

Пізніше М. Стаховський, згадуючи події березня 1917 р., розповідав своєму синові Леву, що «як тільки стало відомо в Проскурові, що цар Микола II зрікся престолу, почали готуватися до «проголошення» нової влади в Проскурові», хоча «в цей період місто було переповнене російським військом, різними запальними частинами, штабами, шпиталями», що тривалий час гальмувало політичне життя. Тому, як згадував він, все немовби «вибухло відразу назовні», «всі вважали своїм обов'язком «реалізувати» ідеї в життя, тобто в самоуправах, в революційній владі», «спричинитися до втілення своїх ідей в місцевій дійсності». Російські, жидівські і польські організації намагалися скликати різні збори народних представників чи

.....
делегатів різних місцевих політичних та громадських організацій, але серед них не було українських [7].

Тоді за ініціативи М. Стаховського вище названі національно свідомі українці створили місцеву Українську громаду, головою якої обрали Миколу Стаховського [1; 7], заступником П. Блонського, секретарем К. Місевича. Крім того Громада обрала М. Стаховського і П. Блонського своїми представниками на загальноармійські збори, що мали відбутися на другий день. Представники російських, жидівських та інших організацій рішуче виступили проти участі представників Української громади у цих зборах, мовляв «такої вони не знають і не чули», це «не політична організація, а щось на зразок культурної чи освітньої» та інше. Миколі Стаховському прийшлося декілька разів виступати та переконувати присутніх, що Українська Громада, – це новостворена політична національна організація, до неї входять такі і такі особи, а представниками на ці збори обрані всім відомі місцеві діячі. Після довгих змагань – більшістю голосів була прийнята ухвала про те, щоб «допустити українців як повноправних членів цих історичних зборів». На цих зборах М. Стаховський вперше в Проскуріві виступив публічно на політичному зібранні і так «припав до вподоби» учасникам зборів, що його навіть обрали членом повітового виконавчого комітету [7].

Після цих зборів, десь за тиждень, відбувся справжній «український мітинг» на який «зібралася сила народу, виголошували патріотичні промови, хоч і не всі українською мовою», а також обрали М. Стаховського своїм представником до Земської управи [7]. Але найбільш значимою подією, першим тріумфом для Української громади в боротьбі за українське обличчя Проскурівщини стали вибори в березні 1917 р. до повітової земської управи [2], на яких 2/3 голосів головою Проскурівської повітової управи було обрано М. Стаховського [3; 7], а членами Т. Верхову, трьох учителів та селянина. І це, як згадує Н. Дорошенко-Савченко, відбулося «в такому осячому гнізді! В місцевості, де перед тим всеціло панували росіяни й поляки, де ще так недавно й писнути не можна було по-українському – і раптом така перемога українців!» [3].

Вже в травні 1917 р. за Української Народної Республіки М. Стаховський був призначений губернським комісаром Поділля [6, с. 3042; 7; 12; 13]. Важкі то були часи для нього, адже в прикордонних місцевостях, де були розташовані фронтові і тилові військові частини, обстановка була особливо несприятлива для населення і для представників нової влади, але він мужньо переносив усі перипетії революції на своїх «плечах», і робив усе, щоб підняти на належний рівень авторитет української влади. Як губернський комісар, мусів полагоджувати безліч інцидентів на теренах губернії між населенням і збільшовиченими військовими, як громадський діяч і лікар – дбати про своїх пацієнтів, як політичний діяч – тримати контакт з урядом у Києві, а коли у Вінницю входили більшовиків – «зникати з лиця землі», щоб не «потрапити в лабети озвірілої солдатчини». Крім того, як головний лікар військового шпиталю, мав дбати про ліки і харчування хворих, регулярне функціонування етапів (переведення важкохворих глибше в тил, а тих хто вилікувався до фронтових частин), про захоронення померлих, адже смертність в той період була дуже висока, та ін. [7].

У 1918 р. шпиталь Червоного Хреста з Проскурова було переведено до Вінниці, тому М. Стаховський мав «добрі умови сполучати працю губернського комісара з приватною лікарською практикою», розгорнув велику хірургічну діяльність, під час якої мав нагоду перевірити свій новий на той час метод лікування післяопераційних кістяних ран шляхом заливання їх теплим вазеліном, в подальшому його син Лев Стаховський з успіхом застосовував цей метод у Празі, «в ушній клініці і приватній практиці» [7].

За свою активну державницьку, громадську і професійну діяльність, М. Стаховський і його родина були внесені місцевими комуністами у списки для знищення при вступі більшовиків у Вінницю. Але про це довідався його заступник Самошенко і повідомив його дружина з сином, щоб вони терміново виїхали з міста. На щастя більшовики були відтиснуті вояками Армії УНР від Вінниці і М. Стаховський з родиною переселився до брата дружини в Одесу. Хоча і там було дуже неспокійно, різні перевірки, обшуки, конфіскація майна – були перманентними, лише після підписання договору з Центральними державами, в Одесі трохи заспокоїлося. М. Стаховський збирався повернутися до Вінниці, до виконання своїх лікарських і громадських обов'язків, але одержав телеграму, що його призначають головою дипломатичної місії до Італії, але приїхавши до Києва він довідався, що його призначають не до Італії, а до Угорщини, але коли він відмовився, то його 28 січня 1919 р., під тиском знаних політичних

.....
діячів членів Директорії Ф. Швеця та А. Макаренка [7], призначили першим головою дипломатичної місії Української Народної Республіки у Великій Британії [6, с. 3042; 7; 12; 13]. Через брак досвіду і часу в М. Стаховського на підбір персоналу для місії, до її складу потрапили випадкові особи, які пізніше принесли йому немало неприємностей [7]. Місія, до складу якої увійшли Микола Стаховський (голова), Маркіян Меленевський та Ярослав Олесницький (радники), Л. Базилевич і С. Шафаренко (аташе), та шість службовців [12] не зразу потрапила до Лондону, адже її члени «не могли здобути візи», тому мусіли майже п'ять місяців блукати по Європі. Спочатку вони виїхали до Будапешту, потім через Відень, Мюнхен, Ганновер, Берлін, Стокгольм, Копенгаген, Християнію (Норвегія), Берген добралися до Лондону [7] лише в травні 1919 р. [12; 13]. У Лондоні М. Стаховський з родиною оселився на Требовір Роуд 8, Ерлс Корт, а сина Лева віддали до Кінг Автурс школи. Окрім виконання офіційних обов'язків, він узявся за вивчення англійської мови, хоча на той час добре володів українською, російською, польською, німецькою і французькою [7].

Дипломатична місія УНР у Великій Британії (Посольство УНР у Сполученому Королівстві Великобританії та Північній Ірландії) діяла у Лондоні впродовж 1919-1921 рр. і розміщувалася за адресою: 38 Kensington Mansions, Trebovir Road, London SW5, а з жовтня 1919 р. – 75 Cornwall Gardens, London SW7. Її основним завданням було представляти інтереси УНР, сприяти розвиткові політичних, економічних, культурних, наукових та інших зв'язків, захищати права та інтереси громадян і юридичних осіб УНР, які перебували на території Великої Британії та Північної Ірландії. При цьому зауважимо, що місія не мала офіційного визнання уряду Великої Британії, тому найбільш важливим її завданням було сприяння визнанню УНР Великою Британією, поширення інформації про Україну через бюлетень місії – щотижневик «Юкрейн», який виходив з липня 1919 р. по лютий 1920 р. [12].

На дипломатичній ниві великого успіху Микола Стаховський не мав, адже праця дипломатів в Англії була дуже важка, тому що англійці не бажали мати зносин з УНР, не хотіли зустрічатися з українськими дипломатами, вони не могли навіть здобути аудієнцію у Черчіля. Лише один раз М. Стаховський був запрошений до аристократичного клубу «Севедж Клуб», де зустрівся з Черчиллем, але спроба поговорити з ним на болючі для України теми ні до чого не привела, адже він ухилився від розмови на політичні теми. Не отримував відповідей М. Стаховський і на свої звернення і меморандуми до Форейн Офісу (Міністерство закордонних справ і у справах Співдружності націй Великої Британії – авт.), яких він написав безліч на різні теми і з приводу різних подій. Головною причиною такого ставлення англійців до українських дипломатів, було те, що уряд Англії підтримував і фінансував акції Денікіна, різні білогвардійські епопеї і «двоторовість» (двовекторність – авт.) тогочасної української політики. Така невизначеність діяльності дипломатичної місії УНР, відсутність нормальних умов для праці дипломатів і вплив несприятливих кліматичних умов Лондона на стан здоров'я М. Стаховського, призвели до того, що у вересні 1919 р. він подав у відставку з посади голови дипломатичної місії УНР [6, с. 3042; 7; 12; 13]. Тимчасовим повіреним у справах місії був призначений Я. Олесницький [8; 12], а в січні 1920 р. місію очолив Арнольд Марголін [12; 13].

Полишивши працю в місії, М. Стаховський зайнявся приватною лікарською справою і громадською діяльністю [7]. В 1920 р. переселився до Парижу [7; 12; 13], де продовжив лікарську практику, головним чином серед українських емігрантів, вдосконалював ларингологію в шпиталі св. Антуена та студював курс очних хвороб у професора Буржуа. Через важкі умови нострифікації диплому та «малу надію на сталий заробіток у Франції» [7], він, у 1922 р., за сприяння Бориса Роде, разом із родиною переїхав до Берліна, де працював лікарем в Українському Червоному Хресті [7; 12; 13] і одночасно вдосконалював свої знання з пластичної хірургії вуха і носа в знаменитого професора Йозефа [7].

Проте його весь час тягнуло до «слов'янської землі», ближче до України, і він вирішив переїхати на Закарпатську Україну. За сприяння лікаря В'ячеслава Машнера отримав призначення окружним лікарем у м. Берегове на Закарпаттю. Наприкінці грудня він переїхав до сина в Прагу, де зустрів Різдва і в середині січня 1924 р. приступив до виконання обов'язків. Тут він перебував аж до малярської окупації краю в 1939 р. [7], будучи одним із провідних організаторів українського культурного життя [6, с. 3042; 12; 13].

Берегово було не чисто українське місто, а малярсько-жидівське, тому М. Стаховському, прийшлося крім чеської мови, вивчати ще й малярську, хоча більшість населення містечка розмовляло німецькою мовою. Його лікарська діяльність була дуже різноманітна: як окружний

лікар, щомісяця об'їздив свій «обвід», що складався із сіл Кідьош, Великі Береги, Вищі та Нижні Ремети; контролював стан здоров'я населення; санітарний стан крамниць; оглядати хворих і надавав поради вагітним; керував вушним відділом лікарні в самому Берегові; провадив «васерманівські реакції»; мав приватну практику. Не зважаючи на добросовісне відношення М. Стаховського до своїх обов'язків, свідомий українець, патріот і політичний діяч, мав значні проблеми із директором лікарні, чехом Веселим, який відмовляв йому в громадянстві. Крім того Веселим писав різні доноси і їх результатом стало те, що Леву Стаховському після закінчення інституту видали диплом з написом «Добровільно зрікся права виконувати лікарську практику на терені ЧСР доки не набуде громадянства». В 1931 р. М. Стаховського звільнили з посади окружного лікаря, адже цю посаду «забажав мати лікар-жид, громадянин ЧСР» [7].

М. Стаховський впродовж 1931-1939 рр. практикував як приватний лікар. Коли Закарпаття захопили мадяри, він, кинувши все майно – переїхав до сина Лева в Прагу. Тут він, трохи відпочивши та підлікувавшись, одержав від німців призначення лікарем у м. Румбург (Судети) [7], де працював аж до 1945 р. [6, с. 3042; 12; 13], де невдовзі здобув авторитет, клієнтуру, його вітальня була переповнена хворими. Проте серцева хвороба давала себе знати до такої міри, що відмовлявся виконувати складні операції і всіх важкохворих відправляв до німецької лікарні в Празі, де працював його син (Стаховський Лев (1911-1968), лікар-оториноларинголог і громадський діяч, родом з Вінниці. Закінчив Карловий університет у Празі, лікар у Чехо-Словаччині, з 1947 р. мешкав у Каракасі (Венесуела), дійсний член НТШ, автор багатьох праць з оториноларингології (туберкульозу горлянки) і публіцистичних статей, засновник і перший голова (1949-1953) Української громади в Каракасі [21, с. 3042]), а хронічні випадки затримував до приїзду сина на короткі відвідини, і тоді вже вдвох проводили операції [7].

В 1945 р. у Румбург прийшли більшовики, які вже в перші дні потягнули М. Стаховського на допит, але слідчі побачивши перед собою цілком хвору і душевно зламану людину, залишили його в спокою. Але ця подія ще більше приголомшила і зламала його, адже все життя «тікав від більшовиків, і тепер на схилі життя – потрапив таки їм в руки. Все життя мріяв про знищення більшовиків і звільнення України – вийшло, що більшовики не тільки не знищені, а окупували половину Європи». До того ж «червоні» чехи позбавили його права на приватну практику і він, як згадував його син, із «сльозами зняв напис із своїм іменем зі свого офісу». Але в цей час важко захворів голова міста, той самий, що позбавив М. Стаховського приватної практики, невгамовна кровотеча з носа примусила його звернутися до Миколи Стаховського за допомогою, адже місцеві лікарі нічого не могли вдіяти. «Рятуйте, каже урядовець з міської управи», адже «голова міста гине», але М. Стаховський відповів: «Не можу нічого вдіяти, бо мені заборонено практикувати як лікареві – шукайте іншого, бо я не можу порушити закону». «За декілька годин привезли самого хворого і він почав благати про допомогу, а на поновну відмову заявив, що бере на себе всю відповідальність». І, М. Стаховський, керуючись присягою Гіппократа, адже тепер перед ним був не всесильний голова міста, а лише нещасний пацієнт, якому потрібна була негайна допомога, із привичною вправністю проробив усі потрібні маніпуляції і зупинив кровотечу. «Червоний» чех – голова міста намагався йому вручити гроші, але М. Стаховський, відхиливши їх, «із гірким посміхом, сказав, показавши на дошку з написом, що перед тим висіла на дверях офісу: «мені нічого не потрібно, бо мені ви панове уже заплатили, йдіть собі з Богом». І в цих словах уся людяність відомого українського лікаря, дипломата і державницько-просвітницького діяча Миколи Стаховського [7].

Але незабаром «червоний» чех – голова міста «віддячив» за своє спасіння, за його вказівкою було skonфісковано все майно М. Стаховського, його примусили жити в нужденних умовах, виплачуючи мізерні відсотки з конфіскованих колишніх заощаджень. Жив надією на сина, що в 1947 р. емігрував до Венесуели і працював лікарем, який намагався забрати до себе батька і матір. Йому навіть вдалося через ІРО отримати всі документи, але було вже запізно. 7 грудня (за іншими даними 8 грудня [7]) 1948 р. Микола Стаховський помер у Празі, похований на Ольшанському цвинтарі [6, с. 3042; 7; 12; 13] в могилі своєї матері, яка ще в 20-х роках емігрувала з України [7].

Тут у Празі, на Ольшанському цвинтарі, знайшли спокій після вигнання з батьківщини та поневірянь на чужині багато знаних державних, військових і суспільно-політичних діячів, письменники, люди мистецьких професій, науковці. «За тими похованнями цілий пласт

невивченої історії нашої держави», – писав Є. Маланюк. Тут, під плитою з візерунком похована родина Стаховських – мама і двоє синів – доктор Микола Стаховський і його брат скульптор-анімалист і кераміст Костянтин Стаховський [22]. Цей пам'ятник з красивим київським розписом зробив Юрій Вовк [4].

На превеликий жаль, життєві шляхи, державницька, суспільно-просвітницька, професійна і наукова і літературна діяльність Миколи Стаховського та членів його родини ще й досі чекають свого дослідника, а його професійна і творча спадщина залишається не дослідженою та невідомою широкому загалу науковців, істориків і краєзнавців.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Дорошенко-Савченко Н. Початки національної революції на Проскурівщині: спогад / Наталія Дорошенко-Савченко // Свобода (Нью-Йорк). – 1955. – № 249. – 28 грудня. – С. 2.
2. Дорошенко-Савченко Н. Початки національної революції на Проскурівщині: спогад / Наталія Дорошенко-Савченко // Свобода (Нью-Йорк). – 1955. – № 250. – 29 грудня. – С. 2.
3. Дорошенко-Савченко Н. Початки національної революції на Проскурівщині: спогад / Наталія Дорошенко-Савченко // Свобода (Нью-Йорк). – 1955. – № 251. – 30 грудня. – С. 2.
4. Маланюк Є. «Тут спить історія, як моці, і все здається: ось воскресне...» / Євген Маланюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svitlytsia.crimea.ua/index.php?section=printable&artID=4871> (11.10.2012). – Назва з екрану.
5. Галайчук Б. Дипломатія / Б. Галайчук // Енциклопедія Українознавства-ІІ. – Львів: НТШ, 1993. – Т. 2. – С. 511–514.
6. Стаховський Микола // Енциклопедія українознавства-ІІ. – Львів: НТШ, 2000. – Т. 8. – С. 3042.
7. Розгін І., проф., д-р. Д-р Микола Стаховський / Іван Розгін // Лікарський вісник (Нью-Йорк). – 1965. – Рік XII. – Ч. 1 (36). – січень. – С. 32–44.
8. Кучик О. Діяльність дипломатичної місії УНР у Лондоні (1919-1920) / О. Кучик // Українська думка. – 2008. – 19 січня. – С. 6–7.
9. Трембіцький А. М. Національна революція 1917 року на Проскурівщині у спогадах Наталії Дорошенко-Савченко / Анатолій Трембіцький // Матеріали ІІІ науково-краєзнавчої конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України» / Ред. кол. Баженов Л. В. (гол.), Блажевич Ю. І. (спів гол.), Єсюнін С. М. (спів гол., відп. ред) та ін. – Хмельницький, 2011. – С. 211–222.
10. Трембіцький А. Проскурівщина 1917 року у спогадах Наталії Дорошенко-Савченко на сторінках часопису «Свобода» (Нью-Йорк) / Анатолій Трембіцький // Вісник Кам'янець-Подільського національного ун-ту імені Івана Огієнка. Історичні науки / [редкол.: В. с. Степанков (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац.-ний ун-тет ім. І. Огієнка, 2011. – Вип. 4: На пошану професора А. О. Копилова. – С. 163–175.
11. Трембіцький А. А. Микола Стаховський (1879-1948) – перший голова Проскурівської повітової земської управи (березень-травень 1917) / А. А. Трембіцький, А. М. Трембіцький // Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції «Хмельниччина в контексті історії України» / Ред. кол. Баженов Л. В. (голова), Єсюнін С. М. (співголова, відповід. редактор) та ін. – Хмельницький, 2012. – С. 375–382.
12. Стаховський Микола Ананійович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki> (11.10.2012). – Назва з екрану.
13. Українці в Сполученому Королівстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainiansintheuk.info/ukr/01/dypmisunr-u.htm>; Посольство України у Великій Британії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki> (11.10.2012). – Назва з екрану.
14. Розгін І. Деякі епізоди боротьби з большевиками на Поділлі / Іван Розгін // Свобода (Нью-Йорк). – 1955. – № 86. – 6 травня. – С. 3.
15. Верхола Трохим Федорович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hrono.ru/biograf/bio_u/ukraina.php (11.10.2012). – Назва з екрану.
16. Верхола Трохим Федорович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki> (11.10.2012). – Назва з екрану.
17. Верхола Трохим // Енциклопедія Українознавства-ІІ. – К.: Глобус, 1993. – Т. 1. – С. 234.
18. «Р. Б.» Болюча втрата (Пам'яті д-ра Івана Розгона) / Р. Б. // Свобода (Нью-Йорк). – 1972. – Ч. 173. – 20 вересня. – С. 3.
19. Зубаль Я. Проф. д-р Іван Розгін (У першу річницю смерті) / Я. Зубаль // Свобода (Нью-Йорк). – 1973. – Ч. 106. – 8 червня. – С. 8.
20. Трембіцький А. М. Кобзар-подолянин Костянтин Місевич – вояк УПА / Анатолій Трембіцький // Науковий вісник «Межибіж»: Матеріали Четвертої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Межибіж в історико-культурній спадщині України». / Під ред. О. Г. Погорільця, Л. В. Баженова,

- А. М. Трембіцького та ін. – Меджибіж-Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2011. – Ч. 1. – С. 421–433.
21. Стаховський Лев // Енциклопедія українознавства-ІІ. – Львів: НТШ, 2000. – Т. 8. – С. 3042.
22. Стаховський Костянтин // Енциклопедія Українознавства-ІІ. – Львів: НТШ, 2000. – Т. 8. – С. 3041–3042.

Трембицкий А.А., Трембицкий А.М. ОБЩЕСТВЕННО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ И ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НИКОЛАЯ СТАХОВСКОГО (1879-1948).

В статье раскрыты малоизвестные аспекты жизненных путей, государственной, общественно-просветительской и врачебной деятельности первого председателя Прокуривской уездной земской управы (март - май 1917) и комиссара Подольской губернии (май 1917 - январь 1919), первого председателя дипломатической миссии УНР в Великобритании - Николая Стаховского.

Ключевые слова: врач, председатель Прокуривской уездной земской управы, комиссар Подольской губернии, дипломат, Николай Стаховский, Прокурив, Винница, эмиграция.

Trembitskyu A.A. Trembitskyu A.M. MORAL EDUCATION AND PROFESSIONAL ACTIVITY NICHOLAS STAKHOVSKY (1879-1948).

The article reveals little-known aspects of life, statist, social, educational and medical practice first chairman Proskurivska county rural council (March - May 1917) and Commissioner Podolia (May 1917 - January 1919), the first head of the diplomatic mission in UPR UK - Nicholas Stakhovsky.

Keywords: doctor, head Proskurivska county rural council, commissioner of Podolia, diplomat, Nicholas Stakhovsky, Proskuriv, Vinnitsa, emigration.

УДК 94 (477.46) – 058.232.6 «1800/1899»

Н.Л. Тацієнко

УМАНЩИНА ХІХ СТ. В ПОКАЗНИКАХ ДЕМОГРАФІЧНОЇ ТА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ СТАТИСТИКИ

У статті аналізуються дані демографічної та соціально-економічної статистики, які характеризують найчисельніший суспільний стан досліджуваного періоду – селянство. На прикладі Уманського повіту Київської губернії виявлено загальні тенденції становлення селянства.

Ключові слова: Уманщина, Уманський повіт, демографічна статистика, Київська губернія, Перший Всеросійський перепис населення 1897 р.

Актуалізація продовольчої, екологічної, аграрної, демографічної проблематики ставить в сучасних умовах завдання вивчення соціально-економічних параметрів минулих епох. А особливо коли йдеться про найчисельнішу частину населення українських земель – селянство. І якщо історико-економічна література, демографічні дослідження селянського укладу на загально-суспільному рівні представлені великою кількістю ґрунтовних публікацій, то регіональний зріз цих проблем залишається ще малодослідженим. А саме локальні дослідження дають можливість вирізнити регіональні особливості, як, врешті, і підтвердити загальні тенденції. Регіональні аспекти української історії є найменш вивченими, тому науковий інтерес до них є цілком закономірним.

У дореволюційній історіографії становище сільського господарства Київської губернії другої чверті ХІХ ст. з'ясовували Л. Похилевич [1], І. Фундуклей [2], Д. Войнов і В. Загоскін [3] та ін. І. Фундуклей у праці «Статистическое описание Киевской губернии» наводить дані про поміщицьке землеволодіння, Д. Войнов і В. Загоскін у праці «Киевская губерния» аналізували статистичні показники стану сільського господарства, ціни на землю і ціноутворення на поміщицькі маєтки та визначили фактори, які на них впливали. Л. Похилевич описував села Київської губернії, досліджував їх історію, визначав кількість землі та форми землеволодіння, що має неабияке значення для характеристики стану сільського господарства в губернії в цілому, та в Уманському повіті зокрема.